

УДК (091)

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.59.25>

ЛІБЕРАЛІЗМ – СОЛІДАРИЗМ: ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ КОНТЕКСТ ПОГЛЯДІВ ОТЦЯ МИКОЛИ КОНРАДА

Оксана Шеремета

*Інститут філософії імені Г. С. Сковороди Національної академії наук України,
відділ історії філософії України,
вул. Трьохсвятительська, 4, 01001, м. Київ, Україна*

Стаття присвячена з'ясуванню історико-філософського контексту поглядів отця доктора Миколи Конрада (1876-1941) на протиставлення ідеологій лібералізму та солідаризму. Ще з кінця XIX ст. багато католицьких філософів своє завдання бачили у пошуках розв'язань складних питань сучасності, які з'являлися у наслідок впровадження згаданих ідеологій. Свої ідеї мислителі розвивали у межах соціального католицизму, а у навчальних закладах – католицької соціології. Власне викладання останньої допомагало М. Конраду формувати власні погляди у цьому напрямку. На це вказує зміст та бібліографія виданої отцем праці «Основні напрямки новітньої соціології. Перша частина. Лібералізм» (Львів: Видання «Богословії», Ч. 21, 1936). Вже із тексту видання помітно, що М. Конрад ґрунтовно працював над тим, яку ідеологію запропонувати натомість.

У результаті проведеного дослідження прослідковується зацікавлення М. Конрадом працями представників соціального католицизму та солідаризму, які на засадах неотоїзму розвивали згадані напрямки. Серед них: А. Шиманський, А. Рошковський, Л. Каро, Х. Романовський, Х. Пеш та інші. Використані українським філософом праці католицьких мислителів підтверджують вибір мислителя на користь солідаризму, а відтак можна ствердити, що М. Конрад формував власні погляди на нього у контексті розвитку європейської католицької релігійно-філософської думки, розбудованої на засадах неотоїзму.

Ключові слова: історія філософії, лібералізм, солідаризм, неотоїзм, М. Конрад.

Постановка проблеми. Ще з кінця XIX ст. й протягом міжвоєнного періоду багато католицьких філософів своє завдання бачили у пошуках розв'язань складних питань сучасності, які з'являлися у наслідок впровадження ідеологій лібералізму та соціалізму. Свої ідеї мислителі розвивали у межах соціального католицизму, а у навчальних закладах – католицької соціології. Власне викладання останньої допомагало отцю доктору Миколі Конраду (1876-1941) формувати власні погляди у цьому напрямку [Детальніше про біографію отця М. Конрада та історіографію вивчення його спадщини можна прочитати у: 15]. На це виразно вказує зміст та бібліографія виданої отцем праці «Основні напрямки новітньої соціології. Перша частина. Лібералізм» (Львів: Видання «Богословії», Ч. 21, 1936). Вже із тексту видання помітно, що М. Конрад ґрунтовно обдумував та паралельно працював над відповіддю на питання – яку ідеологію запропонувати натомість?

Питання було надзвичайно актуальним. До пошуків альтернативних ідеологій долучалися як духовні так і світські католицькі філософи, богослови етики, соціологи, економісти, вихідці з різних країн Європи. Велася вони серед науковців польських та українських кіл міжвоєнної Галичини. Праці багатьох з них були добре відомі отцю Конраду і він враховував їх дослідження у своїй праці із соціології. Особливої популярності серед католицьких мислителів набула ідеологія солідаризму. Її формуванню та розвитку варто приділити особливу увагу.

Виклад основного матеріалу. Однією з найбільших проблем кінця XIX ст. було так зване соціальне питання. Польський дослідник З. Валащук доводить, що поняття «квестії соціальної» ще перед відомою енциклоією Лева XIII «*Rerum Novarum*» (1891) сформулював у 1848 році представник німецького соціального католицизму, єпископ Майнца Еммануїл Вільгельм фон Кеттелер (1811-1877) [19, с. 156.]. Отримавши висвітлення у «*Rerum Novarum*», тема становища робітників, а разом з нею критика капіталізму та лібералізму, у тому числі в економічних питаннях, набуває поширення у творах багатьох католицьких мислителів, зокрема посланні митрополита А. Шептицького «О квестії соціальной» (1904). З соціального питання свою працю «Основні напрямки новітньої соціології. Перша часть. Лібералізм» розпочав і отець М. Конрад [5, с. 3]. Оскільки робітничі питання все ще залишалися досить гострими та потребували вирішення, то український філософ намагався знайти відповідь на них враховуючи досвід відомих неотомістів, представників соціального католицизму.

Дослідник П. Фіктус зазначає, що французька політично-правова думка посприяла популярності солідаризму в Польщі вже у XIX ст. Солідаризм як суспільно-політична доктрина найперше набула популярності у Франції. Термін «солідаризм» у 1839 році вжив П. Леру (P. Leroux). Пізніше відомою стала завдяки К. Жіду (1847-1932, Charles Gide) у його праці «*L'école nouvelle*» (1889) та Л. Буржуа (L. Bourgeois) у праці «*La solidarite*» (1897). До польських солідаристів Фіктус зараховує Я. Майку, Ч. Стрешевського, Я. Півоварчика, Є. Матулевича, І. Чуму, А. Вуйцецького, а також відомих Конраду А. Шиманського (1881-1942), А. Рошковського (1894-1939), Л. Каро (1864-1939), Х. Романовського (1889-1960) [3, с. 239]. Перелічені мислителі та їх праці демонструють спроби розвитку солідаризму на різних підвалинах, зокрема християнських з яких поступово вибудовується й солідаризм католицький.

Польські католицькі мислителі А. Шиманський та А. Рошковський розвивали аспекти солідаризму у своїх соціологічних дослідженнях. Аналіз посилань отця Конрада у першій частині соціології вказує на те, що філософ часто опирається на праці польських неотомістів, особливо в питанні історії та генези лібералізму. Шеманський та Рошковський зазначали, що соціальний католицизм, одночасно виникає у кількох країнах. Цей напрямок гостро протиставлявся індивідуалістично-ліберальним принципам, зокрема у питанні невтручання держави у забезпечення справедливих умов праці. Його характеризують твердження про те, що: професійні організації є корисні та мають своє завдання, економічне життя повинно бути моральним, монархія є вищою від республіки [18, с. 449-450].

Засновником соціального католицизму Рошковський вважав католицького мислителя Еммануїла Вільгельма фон Кеттелера, який шукав вирішення соціального питання на ґрунті католицьких принципів. Спочатку бачив у ньому тільки релігійно-моральну сторону, а пізніше доходить висновку, що має воно також і економічний характер. Виступав з проектом створення робітничих кооперативів. Висував постулат перебудови суспільно-економічного устрою, очікував від держави інтервенції у галузі праці. Джерелом зла у суспільстві вважав розуміння приватної власності за римським правом, пропаговане лібералами, яке дозволяє капіталістам використовувати для заспокоєння своїх ненаситних прагнень те, що Бог призначив для поживи та матеріального забезпечення всіх. На протигагу йому використовував поняття католицької приватної власності, розбудувавши його на підґрунті томістичної доктрини. Мали погляди Кеттелера і практичне застосування, стали основою для католицького руху в Німеччині, а також для програми партії Центру, однієї з найвпливовіших у німецькому парламенті у період Німецької імперії, діяльність якої сприяла пом'якшенню лібералізму [14, с. 9-11]. Томізм став основою

його творчості та дозволив створити оригінальну концепцію соціально-економічного розвитку суспільства.

Представники цього напрямку з'явилися у Франції, Німеччині, Швейцарії та інших європейських країнах. Серед представників німецького соціального католицизму Рошковський згадує В. Катрайна (1845-1931) та Хейнріха Пеша (1854-1926), австрійського – Й. Бідерляка (1845-1930) [Детальніше про використання праць згаданих мислителів Конрадом у: 16; 17]. У Польщі до них Рошковський крім себе також зараховує, зокрема, Шиманського та Каро. Цитуючи Х. Романовського, Рошковський погоджується з його думкою про те, що Кеттлер був для соціально-християнської економіки тим, ким був для лібералізму А. Сміт. Від нього датується поворот до християнських традицій у поглядах на організацію суспільної економіки. Цей поворот був санкціонований енциклікою Лева XIII «*Rerum Novarum*» (1891) [14, с.9].

На думку Шиманського «*Rerum Novarum*» є систематичним викладом католицької соціальної науки, опертої на соціальній філософії та етиці, пристосованої до умов капіталістичної економіки. Наголос на суспільно економічному, а не політичному її аспекті був характерним для католицьких мислителів досліджуваного періоду.

Під впливом «*Rerum Novarum*», як зазначав Рошковський, для ґрунтового вивчення соціально-економічних питань у світлі католицької моралі під проводом католицького філософа, представника неомізму, бельгійського кардинала Дезіре Фелісьяна Франсуа Жозефа Мерсьє (1851-1926) було створено «Міжнародний союз соціальних студій» (1920). У його межах вчені філософи, соціологи, теологи, економісти представляли свої дослідження з різних галузей суспільно-економічного життя з метою його покращення. Розвиток соціального католицизму здійснювався як поодинокими мислителями так і міжнародними організаціями [14, с.15].

На думку Шиманського, енцикліка мала неабияке значення для виникнення науково-практичного руху під назвою християнська демократія у Франції, Італії, Бельгії. Для нього було характерним поєднання релігійної, політичної та суспільної діяльності. З політичного погляду він був республікансько-демократичним. У Франції рух християнської демократії, про яку згадує і Конрад, був створений для погодження католиків з республіканською формою правління. Натомість в Італії цей рух поборював певні труднощі, зокрема узгодження релігійної, суспільної та республікансько-політичної діяльності, свободи та залежності від єпископів. З цього приводу Апостольський Престол підкреслював в своїх посланнях, що християнська демократія є діяльністю релігійною і суспільною, але не політичною, якою католики можуть займатися в інших організаціях [18, с. 455-456]. Можливо ситуація з християнським демократичним рухом стала однією з причин акценту на соціально-економічному аспекті суспільних досліджень католицьких мислителів. Отже, можна припустити, що Конраду була добре відома історія соціального католицизму та його головні представники, зокрема Кеттелер.

Свої дослідження солідаризму присвятили Л. Каро та Х. Романовський. На праці цих мислителів посиляється Конрад у першій частині соціології. Л. Каро відомий польський економіст, католицький мислитель який мав праці присвячені як солідаризму так і соціології. Вважав, що солідаризм не є в першу чергу питанням співчуття чи любові до ближнього, а передусім результатом об'єктивних соціологічних роздумів, які збігаються з більшістю рекомендацій релігії та філософських систем і найперше католицизму [1, с. 6]. З ним у цьому твердження погоджується Х. Романовський, польський професор, економіст, який також мав ґрунтовне напрацювання присвячене соціальному католицизму. На його працю, з християнської соціальної економіки [12], посиляється Конрад та Рошковський.

Він є автором брошури присвяченої солідаризму. Власне у ній здійснює критику матеріалістичного, еволюціоністичного та атеїстичного солідаризму. Вважав прийнятними принципи солідаризму у християнській економіці. Також піддавав критиці бачення солідаризму Єжи Курнатовського [11], але на працю останнього у Конрада немає посилань.

Ще один прихильник солідаризму на якого посилається український неоміст К. Жід, автор праці «La Solidarite», французький економіст, теоретик кооперації. Проте, Конрад не використовує згадану книгу. Одним з популяризаторів праць Жіда у Польщі був вже згаданий його послідовник Єжи Курнатовський (1874-1934), польський юрист та економіст, який з 1904 до 1908 навчався у Парижі і, ймовірно, тоді захопився поглядами французького мислителя. Він опрацював та переклав лекції К. Жіда і видав їх у 1908 році [4]. Очевидно саме це видання і використовував Конрад (важко сказати точно, оскільки не вказує перекладача і рік вибитий не чітко). Однак, в першій частині соціології Конрад посилається на працю Жіда тільки один раз, коли критикує еволюціонізм.

Натомість неодноразово Конрад звертається до напрацювань Х. Пеша. На думку Р. Е. Мулкахі (Richard E. Mulcahy, S.J.), дослідника поглядів німецького неоміста [7; 8], католицький солідаризм, заснований на католицьких філософських принципах був сформований завдяки ідеям Х. Пеша. Е. О'Боєл (Edward O'Boyle), зазначає, що його «Підручник національної економіки» (Lehrbuch der Nationalökonomie) вважається коментарем до «*Reiung Novarum*» (1891) і джерелом для «*Quadragesimo Anno*» (1931) [9]. Цю думку підтверджує і Руперт Дж. Едерер (Rupert J. Ederer), почесний професор економіки в коледжі штату Державного Університету Буффало у Нью-Йорку, перекладач підручника Пеша англійською мовою [2]. Така популярність Пеша серед економістів має свої підстави й одні з них економічна освіта та ґрунтовність неоміста. Пізніше солідаризм був розвинений учнями Пеша Густавом Гундлахом (1892-1963) та Освальдом фон Нел-Бреунінгом (1890-1991) [6; 19, с. 188]. Економічні та соціальні принципи, розроблені німецьким неомістом, як вказують Едерер та О'Боєл, а також зазначають видавці його праць, простежуються в енцикліках Пап від Пія XI до Івана-Павла II.

Як католицький мислитель Пеш розвиває власні ідеї у руслі соціального католицизму. Своїм завданням Пеш вважав створити альтернативну ідеологію як до лібералізму так і до соціалізму, які чи з позицій ідеалізму чи з позицій колективізму не могли ефективно розв'язати робітниче питання. Частини книги «Лібералізм, соціалізм і християнський соціальний порядок» [10] Пеш пише, видає і перевидань, як зазначають Рошковський та Валешук, між 1893 та 1907 [13, с. 135-137; 19, с. 158], що вказує на велику популярність досліджень. Його праця викликає зацікавлення і сьогодні, про що свідчать її неодноразове перевидання. Для популяризації поглядів Пеша неабияке значення мав англійський переклад, здійснений Едерером. Едерер зазначав, що свою двотомну працю «*Liberalismus, Sozialismus und Christliche Gesellschaften*» Пеш написав, коли став духівником у семінарії єпархії Мейнца, де проживав за щасливим збігом обставин у тому ж будинку, що і засновник соціального католицизму єпископ фон Кеттелер [2]. З. Валешук підкреслює подібність назви книги Пеша до відомої промови Кеттелера під заголовком «Лібералізм, соціалізм та християнство», виголошеної у 1871 році [19, с. 156, 163]. Подібність назв може вказувати на вплив поглядів Кеттелера на Пеша.

Дослідник поглядів німецького філософа отець З. Валешук зазначає, що під гаслом соціального християнського порядку Пеш розумів перші наміри нового економічного та соціального ладу, метою якого є задоволення потреби соціальної справедливості, забезпечення кожному у міру безпечного соціального існування. Для цього потрібно повернутися до порядку соціального та правового, подібного до середньовічних структур. Проте у книзі

«Лібералізм, соціалізм та соціальний християнський порядок» Пеш висновує, що повернення суспільства XIX ст. до середньовічних порядків неможливе. Тому здійснив певну корекцію своєї соціально-моральної моделі зв'язку одиниць. У межах аналізу християнського соціального порядку поставив тезу про відповідальність щодо природного права та головних інституцій держави, завдання і компетенції яких визначив як реалізацію постулату справедливості у промисловому суспільстві. Поглибив також своє переосмислення про суспільство як організм [19, с. 158].

Пеш, за Валешуком, бачив перед собою завдання рефлексії над можливостями нового порядку, а також реалізації ідеї поваги до кожної особи, що уможливило поняття соціальної солідарності. Звідси розуміння солідаризму як фундаменту соціального порядку. Далі Валешук зазначає, що під кінець XIX століття романтична традиція німецького соціального католицизму починає занепадати. Сприяло тому розуміння невпинності промислового прогресу. У той період Пеш дистанціюється від попередніх поглядів під впливом економічних студій у Берліні, які допомогли краще зрозуміти динаміку економічних процесів. Близько 1890 р. у його мисленні з'являються нові акценти. Він відмовляється від тотального осудження капіталізму та лібералізму. Починає розділяти розвиток промисловості та капіталізм й критикувати негативні явища тільки у ньому й намагатися його реформувати, як і лібералізм [19, с. 170-171].

У межах берлінських економічних студій формує ставлення до етичного питання, яке характерне для історично-етичної школи економіки. Ця школа аналізували економічні процеси у контексті їх корисності для цілого суспільства і розташовує людину у самий центр, шукаючи поєднання економіки з етикою. Валешук зауважує, що згадана школа поділяється на старшу історичну та молодшу етичну, до представників якої, зокрема, належали Густав Шмоллер та Густав Шонберг. На праці з політичної економіки цих мислителів також посиляється Конрад, що свідчить про спільність джерел у формуванні поглядів українського та німецького філософів [19, с. 172].

Отже, у результаті проведеного дослідження виразно прослідковується зацікавлення отцем доктором Миколою Конрадом працями представників соціального католицизму та солідаризму, які на засадах неотоїзму розвивали згадані напрямки. Серед них: А. Шиманський, А. Рошковський, Л. Каро, Х. Романовський, Х. Пеш та інші. Вже у вступі до своєї праці «Основні напрямки новітньої соціології. Перша частина. Лібералізм» М. Конрад вказує на те, що альтернативою лібералізму вважає солідаризм. Використані українським філософом праці католицьких мислителів підтверджують цей факт. Відтак можна ствердити, що М.Конрад добре знав історію розвитку соціального католицизму, що вплинуло на вибір саме ідеології солідаризму та дозволило мислителю розвивати власні погляди на нього у контексті розвитку європейської католицької релігійно-філософської думки, розбудованої на засадах неотоїзму. Подальша реконструкція поглядів на солідаризм М. Конрада допоможе з'ясувати якою він бачив згадану протипагу лібералізму.

Список використаної літератури

1. Caro L. Solidaryzm, jego zasady, dzieje i zastosowania. Lwów, 1931, 423 s.
2. Ederer J. R. Heinrich Pesch & the Economics of Solidarism. *New Oxford Review* November 1986. URL: <https://www.newoxfordreview.org/documents/heinrich-pesch-the-economics-of-solidarism/>
3. Fiktus P. Doktryna faszyzmu w ujęciu polskiego solidaryzmu według myśli prawnej Leopolda Caro, ACTA UNIVERSITATIS WRATISLAVIENSIS No 3365. *Studia nad Faszyzmem i Zbrodniami Hitlerowskimi XXXIII*. Wrocław, 2011. S. 239-250. URL: <https://repozytorium.>

- uni.wroc.pl/Content/108329/PDF/14_Fiktus_P_Doktryna_faszyzmu_w_ujeciu_polskiego_solidaryzmu_wedlug_mysli_prawnej_Leopolda_Caro.pdf
4. Gide K. Solidaryzm. Według wykładów Prof. Karola Gide'a. Opracował Jerzy Kurnatowski. Lwów, 1908. 305 s.
 5. Конрад М. Др. Основні напрямки новітньої соціології. Перша часть. Лібералізм. Львів, 1936. 78 с.
 6. Koslowski, P. (2000). Solidarism, Capitalism, and Economic Ethics in Heinrich Pesch. In: Koslowski, P. (eds) *The Theory of Capitalism in the German Economic Tradition. Studies in Economic Ethics and Philosophy*. Springer, Berlin, Heidelberg. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-662-04084-3_10
 7. Mulcahy R. E., S.J. The Economics of Heinrich Pesch, New York: Henry Holt and Company, 1952. 228 p.
 8. Mulcahy, R. E., S.J. The Peschian Value Paradox: A Key to the Function of Vocational Groups. *Review of Social Economy*. 1952. №1. pp. 32-41
 9. O'Boyle E. Heinrich Pesch, S.J.: Grandpere of Solidarist Economics. URL: https://www.researchgate.net/publication/340950046_Heinrich_Pesch_SJ_Grandpere_of_Solidarist_Economics
 10. Pesch Heinrich. S.J. Liberalismus, Sozialismus und Christliche Gesellschaftsordnung, Freiburg im Breisgau, 1899. 395 s.
 11. Romanowski H.. Solidaryzm : Nowa teoria etyczna i społeczno-ekonomiczna: Szkic krytyczny. Warszawa, 1909. 32 s.
 12. Romanowski H. Wstęp do ekonomii społecznej chrześcijańskiej. Warszawa, 1910. 240s.
 13. Roszkowski A. Ks. Katolicyzm społeczny: zarys rozwoju poglądów społeczno-katolickich. Poznań, 1932. 206 s
 14. Roszkowski A. Ks. Korporacjonizm katolicki. Poznań, 1932. 303 s.
 15. Sheremeta O. Ідеї політичної філософії Миколи Конрада у релігійно-філософському контексті кінця XIX – першої половини XX ст.: лібералізм, націоналізм, соціалізм. *Галичі. Studia i materiały (1772-1918), Tom 8 (2022), «Filozofia w Galicji III»*. S. 138-168. URL: <https://journals.ur.edu.pl/galisim/article/view/8144>
 16. Sheremeta O. Kontekst socjologiczny historyczno-filozoficznych badań ideologii liberalizmu Mykoły Konrada. *Studia z historii filozofii. Kwartalnik*. 2021. № 4. S. 83-100.
 17. Шеремета О. Трансформація поглядів на лібералізм європейських католицьких мислителів та її рецепція у дослідженні М. Конрада. *Вісник Львівського університету. Серія філософські науки*. 2021. № 28. С. 39-51.
 18. Szymański A. X. Zagadnienie społeczne. 3-e wyd., przerob. Lublin, 1939. 497 s.
 19. Waleszczuk Z. ks. System Solidaryzmu Heinricha Pescha. *Perspektiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne*. 2007. №1.S. 156-191.

LIBERALISM – SOLIDARISM: HISTORICAL AND PHILOSOPHICAL CONTEXT OF FATHER MYKOLA KONRAD'S VIEWS

Oksana Sheremeta

*H. S. Skovoroda Institute of Philosophy of the National Academy of Sciences of Ukraine,
Department of history of philosophy of Ukraine,
Tryohsvyatytska St., 4, 01001, Kyiv, Ukraine*

The article is devoted to clarifying the historical and philosophical context of the views of Father Doctor Mykola Konrad (1876-1941) on the opposition of the ideologies of liberalism and solidarism. Since the end of the 19th century, many Catholic philosophers have seen their task in finding solutions to

the complex issues of modernity that arose as a result of the introduction of the aforementioned ideologies. Thinkers developed their ideas within the framework of social Catholicism, and in educational institutions – Catholic sociology. The teaching of the latter actually helped M. Konrad to form his own views in this direction. This is indicated by the content and bibliography of the work published by father «Main Directions of Contemporary Sociology. Part 1. Liberalism» (Lviv: Ed. «Bohoslovii», Part 21, 1936). It is already noticeable from the text of the publication that M. Konrad worked thoroughly on what ideology to offer instead.

As a result of the research, M. Konrad's interest in the works of representatives of social Catholicism and solidarism, who developed the aforementioned directions on the principles of neo-Thomism, is traced. Among them are: A. Shymansky, A. Roshkovsky, L. Caro, H. Romanovsky, H. Pesch and others. The works of Catholic thinkers used by the Ukrainian philosopher confirm the thinker's choice in favor of solidarism, and therefore it can be stated that M. Konrad formed his own views on it in the context of the development of European Catholic religious and philosophical thought, built on the principles of neo-Thomism.

Key words: history of philosophy, liberalism, solidarism, neo-Thomism, M. Konrad.